

Estudi de les restes ceràmiques del Mas de Sant Pau (Masdenverge, Montsià, Catalunya)

Antoni Cartes*

Teresa Gilisbars de Francisco**

RESUM

El Mas de Sant Pau (Masdenverge, Montsià, Catalunya) és un assentament romà del que fins a la data tant sols es coneixen un conjunt de restes ceràmiques i estructures en superfície, però que no s'ha excavat. Es situa en una terrassa sobre un curs torrencial i dominant unes terres excel·lents per al cultiu agrícola.

En aquest treball es presenta un estudi dels materials ceràmics que es coneixen. Molts d'aquests materials presenten un estat de conservació força bo. Aquestes restes han donat com a resultat un ventall cronològic per a l'assentament des del segle I aC fins al segle VI dC. El major nombre de materials es daten en els segles II i III dC. Els materials dels altres períodes són menys representatius.

Tot això pot ajudar a interpretar el funcionament d'aquest assentament.

ABSTRACT

Mas de Sant Pau (Masdenverge, Montsià, Catalonia) is a roman settlement of which we only know a group of pottery and some structures on the surface, but it is not dig. It is emplaced on a terrace near a canyon and exploiting an excellent agricultural soil.

In this article we present a study of these materials. An amount of them are so well preserve. The results we get are a chronology range between I BC, and the VI AD. The II AD and III AD are the periods better represented. The materials of the others periods are poorly shown.

All together can help us in the comprehension of development of this settlement.

INTRODUCCIÓ

Les restes ceràmiques que s'han estudiat, tot i no ser les úniques restes mobles que s'han recuperat d'aquest jaciment, el Mas de Sant Pau, van aparèixer al realitzar-se tasques agrícoles en aquest indret a finals de la dècada dels 80 i tot un seguit de materials arqueològics van ser recuperats per Pedro Lafita, qui els va entregar al Museu Comarcal del Montsià, lloc on es troben dipositats. Donades les circumstàncies no és disposa de

cap estratigrafia del jaciment, per tant les peces s'estudiaran des d'un punt de vista completament teòric, sense poder-les posar amb relació amb la vida de l'assentament, tot i que és poden fer algunes hipòtesis.

Segons informació oral facilitada pel seu descobridor, el conjunt de materials es va obtenir de l'interior del forat deixat per les soques i arrels de dos dels sis garrofers arrencats. La resta de forats no van ser explorats.

* Becari de l'ICAC i Col·laborador del Museu Comarcal del Montsià. C/ Méndez Núñez 14, 43540 Sant Carles de la Ràpita (Tarragona). <tonicartea@hotmail.com>

** Col·laboradora del Museu Comarcal del Montsià i Investigadora independent. C/ Sant Jaume d'Enveja (Tarragona). <tgilisbars@hotmail.com>

També cal destacar l'extracció d'una mola de molí del mateix terreny per part d'un tractor mentre feien feines al camp. Aquesta mola sembla correspondre a la pedra volandera d'un molí que hauria de ser accionat per tracció animal, ja que és de dimensions considerables, uns 38 centímetres de diàmetre per uns 25 centímetres de gruix, i d'un pes important.

Les restes ceràmiques, tot i que no es distingeixen per la seva raresa o la seva qualitat artística i plàstica, si que tenen el valor afegit de trobar-se en un estat de conservació bastant bo, tant per la integritat de la peça com pels vernissos i pàtines.

SITUACIÓ

El jaciment del Mas de Sant Pau es localitza al vessant d'una de les terrasses fluvials de l'Ebre, just a la vora del barranc de La Galera, curs torrencial que travessa tota la plana de La Galera i que desemboca a l'Ebre.

L'àrea de dispersió de materials en superfície no és massa extensa, uns 500 metres quadrats, i els materials es limiten a alguns fragments de *tegulae* i de ceràmica comuna.

L'orientació de les restes, de les que hi ha una cantonada al descobert fruit de l'erosió del terreny i d'accions de furtius, és al sud-est, cosa que li atorga moltes hores de sol durant el dia.

Pel que fa a l'aprovisionament d'aigua, a escassos metres de les restes en raja una font natural. La disponibilitat d'aigua, i el fet de trobar-se envoltada de sediments al·luvials, li confereixen unes característiques adients per a l'explotació agrícola de les terres que l'envolten. Fet al que se li ha de sumar el control visual d'una part de la plana de La Galera.

A més, la proximitat de l'Ebre i les característiques del barranc de La Galera, que és una important via de comunicació des del riu cap a l'interior del territori i al revés, fa que ocupi una posició geoestratègica privilegiada.

En relació amb altres assentaments del mateix període, queda a l'esquena de la vila de La Carrova, la qual es troba a tocar de l'Ebre, i separada d'aquesta per la petita elevació homònima.

L'altre jaciment de l'època de fàcil comunicació, tot i que queda a uns quilòmetres, és la vila romana de La Torreta (Ulldecona) a aquest establiment es pot arribar seguint el curs del barranc de La Galera fins a la foia d'Ulldecona. I remuntant el curs de l'Ebre s'arriba a la ciutat de Dertosa, l'actual Tortosa. Així, a més de gaudir de bones terres també posseeix una bona situació pel que fa a comunicació amb altres establiments.

Les característiques de l'assentament del Mas de Sant Pau fan que s'emmarqui dins dels nuclis rurals de segon ordre descrits per V. Revilla, (García, González, Moreno *et alii*, 2004, 256-263) situat en una zona de relleu accidentat i prop d'un curs torrencial. Tot i així, el volum de materials que ha lliurat el jaciment tant sols en la realització de tasques agrícoles, fan pensar en un assentament d'una certa entitat.

ELS MATERIALS

S'han classificat un total de 121 peces que donen una cronologia del canvi d'era fins al segle VI dC, tot i que les proporcions entre períodes són molt dispars. El grup més nombrós correspon als segles II i III, concretament un 47,11 per cent i un 14,88 per cent respectivament. De la resta de períodes, figura un 2,48 per cent del segle I aC, 11,57 per cent corresponents al primer segle de la nostra era, 2,48 per cent al IV, 1,65 per cent el V i un 0,83 per cent correspon al VI. Tot i aquests percentatges, hi queden alguns fragments que no ha estat possible la seva identificació i que constitueixen el percentatge restant (19,01 per cent).

Si s'analitzen els percentatges per tipologies ceràmiques el resultat que s'obté és el següent; 56 peces corresponen a ceràmica africana de cuina, 30 peces a comuna a les que s'ha d'afegir 9 llànies, 6 vasets de parets fines, 16 peces de terra sigil·lada africana, i 2 peces a terra sigil·lada hispànica, finalment 1 exemplar de ceràmica eivissenca, 1 de ceràmica grisa ibèrica, i finalment 1 de vidriada.

SEGLE I AC

El conjunt de ceràmica d'aquest període està integrat per peces de ceràmica comú, segurament d'origen itàlic a jutjar per les característiques de les pastes. Concretament, es tracta de fragments corresponents a dues gerres del tipus Vegas 38. De totes dues tant sols es conserven nanses, que per la forma de la seva secció s'han pogut adscriure a aquest grup.

Curiosament no s'ha localitzat cap fragment de materials típics d'importació romana d'aquest període, com poden ser les campanianes finals de la producció B, o les primeres aretines del canvi d'era. Aquest fet fa pensar en la possibilitat que es tracti d'un establiment iberoromà, i que s'hauria de datar cap al tercer terç del segle I aC. Un cas semblant es documenta a la veïna vila de La Carrova, la qual comença la seva activitat en aquest moment, o almenys hi ha un assentament d'aquesta època en el

mateix lloc, ja que s'han recuperat materials, encara que no estan associats a cap estructura (García, González, Moreno *et alii*, 2004, 232-233)

A aquestes peces s'ha d'afegir un fragment de vora de ceràmica grisa ibèrica. Per les seves característiques, sembla que es tracti d'una imitació local de la ceràmica de vernís negre itàlica, ja que presenta una decoració d'obes incises al llarg del llavi, imitant la decoració de les produccions itàliques (Fig. 1, 2). Aquestes imitacions es documenten en assentaments ibèrics del curs inferior de l'Ebre, com per exemple Sant Miquel de Vinebre (Sanmartí, 1978, 46) on han aparegut en nivells arqueològics datats a les dècades centrals del segle I aC. No presenta vernís, però la superfície ha estat brunyida, i en els punts on el brunyit es conserva intacte presenta un acabat molt acurat que el fa força semblant a aquestes produccions itàliques.

Aquests materials, tot i ser molt escadussers, poden fer pensar en l'existència d'un petit assentament rural ibèric o iberoromà a partir del qual es desenvoluparia l'assentament del següent període. Un cas similar seria el de La Carrova (García, 2000, 138-140)

PERÍODE AUGUSTAL

D'aquest període s'han documentat diverses restes, poden destacar dos fragments de Vegas 64 corresponents a dos encensers diferents d'època d'August (Fig. 1, 3 i 4). De les dues peces tant sols es conserva un fragment de la vora amb la característica cinta d'argila enganxada a la vora i penjant treballada amb els dits creant una sinuositat al llarg de tota ella. Dels dos fragments, el millor conservat, encara presenta la patina blanquinosa, corresponent a l'engalva amb la que s'acabaven aquest tipus de peces (Vegas, 1973, 153-154). Totes dues són d'origen itàlic, ja que les pastes presenten una coloració marronosa, i una abundància en desgredant de tipus volcànic típic de les produccions del centre d'Itàlia (Vegas, 1973, 155).

Possiblement en aquest moment també es podria enquadrar un fragment de la vora d'una gerra de ceràmica de comuna, possiblement fabricada a l'Aumedina, ja que presenta similituds formals amb les produccions d'aquesta terrisseria (Revilla, 1995, 96, fig. 34, 16 i 17). Al coll es conserven traços d'un grafit que no podem interpretar, ja que corresponen a traços de la part superior de diversos signes.

Finalment d'època d'August es conserva part d'una setra a la que li manca el coll i la vora, així com la nansa. Es tracta d'una peça per al servei de taula de forma globular i base plana realitzada

amb una pasta poc gruixuda i depurada de color marronós i amb molt de desgredant de quars (Fig. 1, 1). Datem aquesta peça en aquest període en base a una altra amb les mateixes característiques recuperada en les excavacions de la vil·la dels Tollegassos (Viladamat, Girona) provinent de la unitat estratigràfica 2066 datada en època augustal. (Casas, Castanyer, Nolla, Tremoleda, 2000, 126-127, fig. 273). La setra del Mas de Sant Pau presenta com a peculiaritat un grafit *ante cocturam* a la part superior de la panxa de difícil interpretació.

SEGLE I DC

De la primera meitat del segle I dC i anterior al principat de Neró (López, 1990, 427) es conserven dos fragments corresponents a dos vasos de ceràmiques de parets fines de la tarraconense. Concretament es tracta d'un fragment amb vora exvasada i decoració amb incisions al cos i a l'extrem distal de la vora; l'altre fragment correspon a la part inferior del cos d'una peça de caràcter més globular i que presenta una decoració amb incisions també. La primera de les peces recorda molt la forma dels còlats ibèrics. Totes dues peces presenten una pasta de color gris molt ben depurada, dura i llisa (Fig. 1, 5, 6).

Aquestes peces fan de pont a l'època Flàvia, tot i que s'ha de tenir present que poden ser d'una cronologia anterior, emmarcable entre la segona meitat del segle I abans de l'Era i el segon terç del segle primer de l'Era (López, 1990, 427).

Fragments d'aquest mateix estil ceràmic van aparèixer a la unitat estratigràfica 113 del jaciment de Casa Blanca, a les proximitats de Tortosa i apareixen en un nivell datat al segle III dC, tot i que corresponen a un abocador (Revilla, 2003, 53-55 ; làm. 18, 6-7).

Ja d'època Flàvia són els fragments corresponents a dues Hayes 131 i a una Hayes 132, versió petita de l'anterior, així com possiblement algunes de les diverses tapadores Ostia III 332 i Ostia II 302 que s'han recuperat, encara que molt fragmentades.

A destacar també la presència d'una Hayes 121, peça no gaire habitual en els jaciments hispànics (Hayes, 1972, 167-168). Tant sols es conserva la part inferior de la peça, amb el peu, i l'inici de la nansa just en el punt on s'observa la inflexió que indica el tancament superior del cos de la peça. Es tracta d'una mena de gerra amb una nansa situada a la meitat superior del cos i de boca ampla. A l'alçada del coll porta incorporat un colador, del que no es conserven restes en la peça (Fig. 1, 8)

Totes aquestes peces presenten l'exterior fumat i formen part dels utensilis de cuina del moment. A més, integren un grup homogeni cronològicament, ja que aquestes formes no semblen superar el final del segle I (Hayes, 1972, 178-179)

També hi ha els fragments de dues gerres per a la taula que es poden adscriure a les formes Vegas 38 i 41, totes dues de la segona meitat del segle. De la forma 38 tant sols es conserva una nansa, mentre que de la 41 es conserva la nansa amb un fragment de coll en un extrem i un fragment de paret en l'altre. Aquesta segona correspon a una setra de coll estret i vora llisa amb una sola nansa, amb paral·lels a Pollentia (Vegas, 1973, 97).

Com a peça estranya i que datem en aquest moment, hi ha les restes del que formalment seria una cassola de cuina africana de possible adscripció a la forma Hayes 197. La peculiaritat d'aquest fragment, del que es conserva el perfil complet i del que no es coneixen paral·lels, radica en el fet que l'interior no es troba envernissat, sinó pintat amb pinzell, a la manera del roig pompeïà. És possible que aquestes peces siguin el punt final del roig pompeïà aplicat ja en formes, i possiblement produccions, ja

plenament africanes. Es tracta d'una producció que s'haurà d'investigar. L'altra característica és el gruix de les parets, que degut al seu poc volum, 0,20 centímetres, no és apte per al foc, ja que sembla una producció de parets fines. De manera que la seva utilitat no queda clara (Fig. 1, 7).

Per tant, es tracta d'una peça amb una morfologia de ceràmica de cuina africana, però amb tota una sèrie de característiques que l'allunyen d'aquesta i que el fa una peça de difícil classificació i adscripció cronològica que situem en aquest punt per poder tractar-se de les últimes manifestacions de roig pompeïà.

Finalment un fragment de base d'una llàntia de volutes tanca el repertori de materials ceràmics d'aquest període.

Tot i haver aquesta representació, no ha aparegut cap sigil·lada itàlica, ni sudgàl·lica ni tampoc hispànica primerenca. Aquest fet planteja alguns interrogants, com per exemple si hi havia diferents vies per a la distribució dels materials vinguts d'Àfrica als vinguts dels territoris occidentals de l'Imperi, o bé si estem davant d'un centre agrícola de poca importància. Aquesta segona hipòtesis semblen desmentir-la les restes d'objectes de vidre que s'han trobat (tot i que encara estan en procés d'estudi i no hi ha una datació clara d'aquests elements), així com les d'os. A més, el fet que hi hagi hagut accions de furtius fan que haguem de tenir present la possibilitat de que aquests elements més vistosos i fàcils de reconèixer hagin estat saquejats.

SEGLE II DC

D'aquest moment són la majoria de restes recuperades, encara que com en el moment anterior gairebé totes les restes tenen a veure amb objectes de cuina. D'aquest conjunt es poden destacar les Hayes 23A, forma representada per nou exemplars amb uns diàmetres que oscil·len entre els 15 centímetres i els 20 centímetres (Fig. 2, 1-7).

De la segona meitat del segle II destaca el conjunt de Hayes 23B, evolució de la forma anterior i d'ampla difusió (Hayes, 1972, 45-48). D'aquesta forma s'han recuperat un total de 13 peces amb uns diàmetres que oscil·len entre els 17 i els 31 centímetres (Fig. 2, 8-12).

A més d'aquesta peça hi ha les formes Ostia III 332, amb diversos exemplars identificats com a plats. D'aquesta forma se n'han documentat a la veïna *villa* de La Carrova, (Garcia, González, Moreno *et alii*, 2004, 244), tot i que de manera més fragmentària, i també a la vil·la de Casa Blanca essent la segona forma més representada en el conjunt de plats tapadores (Revilla, 2003, 230-231).

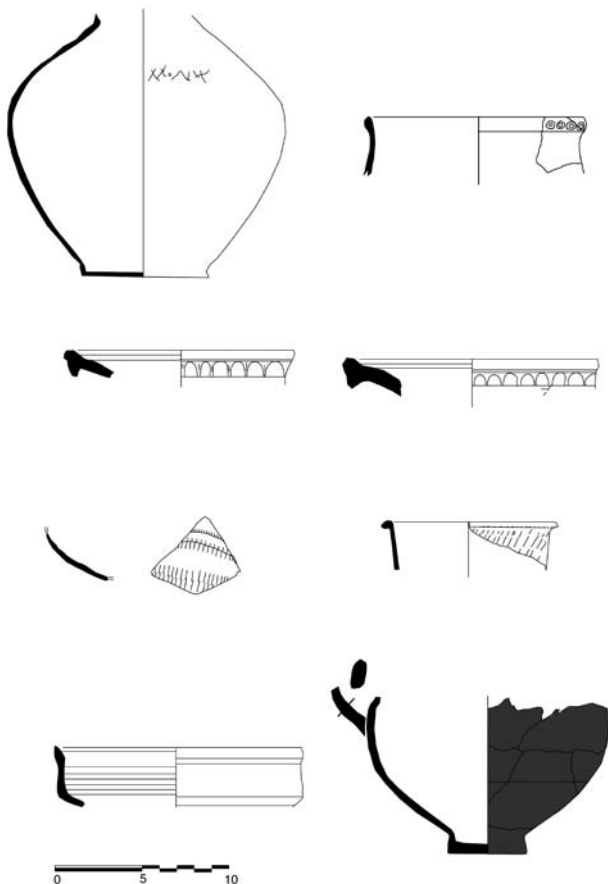

Figura 1. segles I aC - I dC.

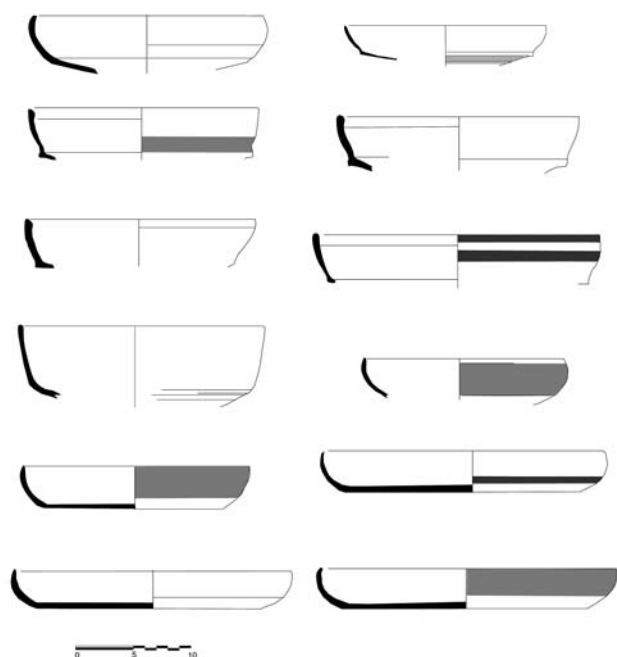

Figura 2. s.II dC.

Per al servei de taula, s'ha documentat una forma de Hayes 3C, datada als inicis del segle segon (Hayes, 1972, 21-25). Es tracta d'un bol amb vora penjant i forma més o menys esfèrica amb peu. La variant C és la més moderna, i a diferència de les dues anteriors no duu cap decoració sobre la vora.

Uns fragments de llàntia semblen poder correspondre a aquest mateix període. D'aquesta peça tant sols es conserva part del *rostrum* i de l'*infundibulum*, amb marques de foc a l'orifici on hi havia la flama. Es pot adscriure a la forma Dressel 20, corresponent a les llànties de disc (Fig. 3, 2)

Si mirem la segona meitat del mateix segle, és el període per al que hi ha més informació.

Començant per la ceràmica africana de cuina, es troben Hayes 23B, forma evolucionada del model anterior i del que s'han documentat fins a 11 exemplars, la diferència amb l'anterior tant sols ve donada per la desaparició de la motllura interior del llavi i augmenta el diàmetre de la peça, que ara sobrepasa els 30 centímetres en alguns exemplars. Per al darrer quart del mateix segle, s'ha documentat dues cassoles fondes Hayes197.

A més s'ha de destacar la presència de dos fragments corresponents a dos bols carenats forma Hayes 14, que tant sols es documenten a la segona meitat del segle II, així com la forma Hayes 26 corresponent a un plat de base plana i vora reentrant. De totes dues formes també s'han recuperat fragments a la vil·la de Casa Blanca en un aterrasament d'una de les fases constructives (Revilla,

2003, 55). Totes dues són les úniques peces de vaixel·la fina que s'han trobat per a aquest període (Fig. 3, 6, 8).

Una altra peça de taula, aquesta gairebé sencera, és una escudella d'uns 19 centímetres de diàmetre, amb un vernís mate tant a l'interior com a l'exterior de la peça amb la coloració típica de les produccions africanes. Les parets del bol són gairebé completament verticals i marca una carena al punt d'inflexió que indica l'inici de la base. A la part exterior, just a sota de la vora, presenta tres bandes, dues en negatiu i una en positiu al centre que esdevenen l'única decoració de la peça, es tracta d'una Hayes 9B amb molt bon estat de conservació (Fig. 3, 1).

Per al període Antoní (98-180), també contem amb un grup de llànties que cobreixen tota la segona meitat del segle II dC. Tot i estar molt fragmentades, totes elles corresponen a llànties de disc que es poden classificar com a Dressel 19 i Dressel 20, de procedència africana i tant sols una de possible procedència itàlica. D'entre aquest grup s'ha de destacar una llàntia amb l'orla decorada amb "essas" i que segurament tindria el disc decorat, ja que es conserva el que sembla una roda de carro, si és així la decoració del disc seria la de Triptolem amb el carro tirat per monstres marins, del que s'han documentat exemplars a la vil·la dels Tolegassos en estrats datats al darrer quart del segle II (Casas i Soler, 2006, 206-207) (Fig. 3, 4-5). Aquest tipus de llàntia té paral·lels a la veïna necròpolis romana de La Carrova (Esteve, 1999, 297 ss.), a més també hi ha restes d'una altra llàntia amb l'orla decorada amb pètals, model del que també s'han trobat exemplars en aquesta necròpolis (Fig. 3, 3).

També cal destacar la presència de la nansa amb un fragment de disc i una part d'un dels orificis d'alimentació d'una llàntia Deneauve XC, és a dir una llàntia amb més d'un bec i nansa centrada al disc.

Altres materials destacats són les restes d'un mínim de tres vasets de parets fines de la forma Mayet XX, que es daten a la segona meitat del segle i principis del tercer. Dels diferents vasos es conserven fragments de boques i una base, així com fragments de parets.

Aquests vasets també s'han documentat a la necròpolis romana abans citada, tot i que són d'aspecte més groller (Esteve, 1999, 266-268, 297 ss.).

Tenint en compte aquest tipus de llàntia i la seva cronologia i l'associació amb el vaset de parets fines es dona el mateix conjunt ceràmic de cert prestigi que es documenta com a ofrena en l'esmentat cementiri d'època antonina i posterior.

A més a més de tot aquest conjunt, s'ha d'afegir un fragment de ceràmica vidriada decorada amb cloves de pinya, de les que es conserven part de dues l'nies, disposades de forma paral·lela sobre la panxa de la peça (Fig. 3, 7). El vernís és de color verd a l'exterior, més intens en els llocs on pel regalim va quedar acumulat, com el voltant de les cloves, mentre que la part interior és d'un color melat. El fragment que ens ha arribat no conserva ni el peu ni la vora, cosa que fa difícil de dir a quina peça pot correspondre. Tot i així, sembla que el puguem adscriure a la forma 1 de López, una mena de tupí amb nansa lateral, coll marcat i vora exvasada (López, 1981, 205-206). Aquest autor li dóna una cronologia de segle I per a aquesta peça, però en les excavacions de la vil·la dels Tolegassos (Viladamat) no es documenta cap vidriada anterior a mitjans del segle II, i aquest model apareix ben datat en un estrat del darrer quart del mateix segle. (Casas, Merino, Soler, 1993, 136, 142-143).

D'aquest tipus de ceràmica s'ha recuperat una llàntia sense context estratigràfic a la vil·la de Casa Blanca (Revilla, 2003, 275) essent l'única troballa d'aquest tipus coneguda al curs final de l'Ebre.

Finalment, del segle II es conserven els fragments d'una setra de ceràmica comuna de la forma Vegas 43, forma que abraça des de la segona meitat del segle II fins a la primera meitat del III (Vegas, 1973, 104). D'aquesta gerra es conserva part de la boca i el coll amb la nansa que neix directament de la boca.

Tot aquest conjunt permet plantejar la possibilitat de que el moment de màxima activitat en aquest centre sigui precisament des de l'època Flàvia fins a finals dels Antonins. Com es pot veure hi ha un volum de ceràmica més significatiu que en els moments anteriors, i fins i tot algun producte de semiluxe, la ceràmica vidriada, encara que tampoc han aparegut sigil·lades, igual que en el període anterior, mentre que la proximitat al riu Ebre de l'assentament semblen un avantatge al moment d'aconseguir aquests materials. Aquest fet sembla refermar la idea de que els saquejadors hagin recollit aquests materials.

Sembla que en aquest moment l'assentament es trobaria en un moment de creixement, possiblement aquest segle seria el més esplendorós de l'assentament, ja que és el moment per al que tenim més materials de tota la vida de l'assentament.

És possible que una part important del conjunt de vasos de vidre recuperats es puguin adscriure a aquest moment. Concretament es tracta d'un conjunt de vasos, que tot i estar molt fragmentats, semblen de forma cilíndrica, amb la vora lleugerament

exvasada i el llavi indiferenciat. Tots presenten com a únic elements decoratiu un rivet a sota de la vora. El vidre és completament transparent i molt fi, molt ben treballat i acabat. Per la homogeneïtat del conjunt sembla que es podria tractar de peces de taula corresponents a una única vaixel·la.

Aquest fet es podria posar en relació amb les mesures preses pel flavius a les colònies, accions que sempre s'han interpretat com a estimulants per a la colonització de noves terres, així com a per justificar l'auge de centres agrícoles des de les darries del segle I dC.

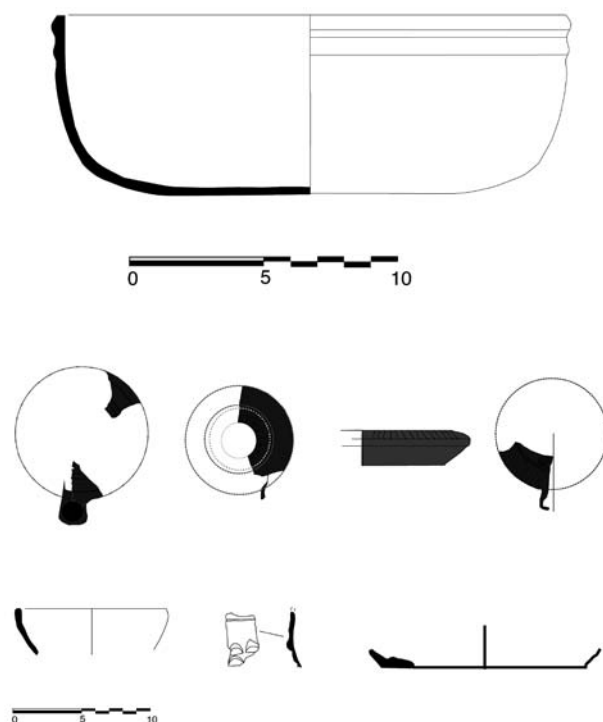

Figura 3. segle II dC.

SEGLE III DC

D'aquest moment també ha arribat un conjunt bastant important de peces ceràmiques.

Bàsicament el conjunt d'aquest moment l'integren plats i tapadores de la forma Ostia I 262 i Ostia III 332 (Fig. 4, 1-2). D'aquestes peces es conserven vores i fragments de paret, que en alguns casos s'han pogut remuntar fins a tenir, en alguns casos, gairebé la meitat de la peça. Totes aquestes peces són de producció africana.

Del servei de taula tant sols s'ha documentat un fragment de la forma Hayes 17B. Aquesta forma apareix ja a l'inici de la dinastia Severiana (Hayes, 1972, 42-43). D'aquesta peça tant sols es conserva part del llavi i de la paret. El llavi es presenta pla i

bisellat cap a l'interior, lleugerament més ampli que la resta del cos, i indiferenciat. Tot el fragment es troba recobert d'un vernís opac i homogeni.

Pel que fa a la ceràmica comuna, per a aquest moment s'han documentat diversos fragments de la forma Vegas 44 i Vegas 44A. De la primera es conserva la meitat superior de la peça amb la nansa. El llavi és de secció triangular i lleugerament exvasada. A l'alçada de la boca neix la nansa que s'uneix al cos, aproximadament a l'alçada d'un terç del cos des de la boca, just en el punt on s'inicia la panxa i el màxim diàmetre de la peça. La nansa presenta dues acanaladures que deixen un nervi central (Làm. 4, fig. 4). Per la forma en que la nansa s'agafa a la boca, aquesta peça imita les gerres del moment en metall (Vegas, 1973, 56) Pel que fa a l'altra tant sols es conserva un fragment de la boca.

Aquestes formes es documenten al llarg de tot el segle III i fins a inicis del IV.

També afegir la presència de dos fragments de tapadora Ostia II, 302 i Ostia I, 261 tardans.

Com a vasos excepcionals dins d'aquest jaciment hi ha dues peces, gairebé senceres, corresponents a formes de terra sigil·lada hispànica, concretament una 15/17 i una forma 8, totes dues dels tallers de Tritium Magallum.

Aquestes peces, tot i tenir una durada en el temps molt llarga, es daten en aquest moment per la presència d'un grafit en el bol de la forma 8, que pel tipus de lletra s'ha de datar en un segle III avançat. Aquest grafit consta de dotze caràcters, i el significat de la inscripció està en procés d'estudi (Cartes, Gorostidi (2009). A més, a la base de la mateixa peça hi queden les restes d'una espiga o palma també grafitada, un dels grafits més difosos sobre ceràmica en aquest període (Fig. 4, 5).

L'altra peça, tot i no tenir cap grafit es data al mateix període per les analogies entre la pasta i el vernís de les dues peces. El vernís és d'un color marronós en aquells punts on s'ha deteriorat, mentre que en els llocs on es conserva bé és d'un vermell anglès. A més, el vernís ha desaparegut en moltes parts de les dues peces.

La característica que també denota la producció tardana de la peça són les marques de torn que s'observen a la part interior de la base de la peça, on també hi ha un segell que no es pot llegir pel desgastat que estava el *sigillum* amb el que van fer (Fig. 4, 3). Tot i així es pot aventurar la lectura d'aquest segell com a PATERNUS, un dels segells més freqüents. Un altre punt per a la datació tardana és que les parets ja no són verticals com en les primeres peces, sinó que comencen a estar més obertes, tot i que la motllura de mitja canya de

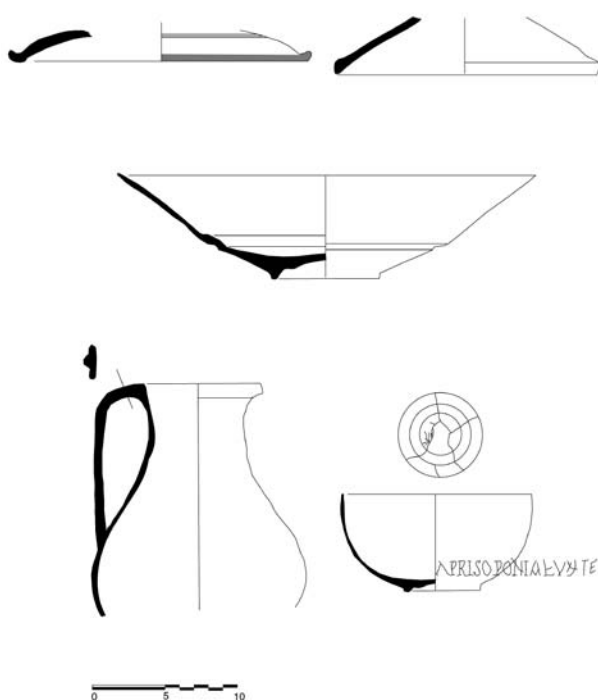

Figura 4. segle III dC.

la part interior, i el ressalt de la part exterior amb el que coincideix continuen estant ben marcats. (Roca, Fernández, 2005, 185-194)

Així, per primer cop es documenta en aquest assentament la presència de ceràmica sigil·lada hispànica, tot i que amb molt poca quantitat. És possible que aquests elements marquin un moment de millora econòmica dels ocupants de l'assentament.

SEGLE IV DC

D'aquest moment es conserva un restringit grup de ceràmica, que com en la resta d'èpoques tant sols compren ceràmiques de cuina, vaixel·la de taula i comuna.

Pel que fa a la ceràmica de cuina, es documenta la forma Ostia I 262, corresponent a un plat o tapadora, i del que tant sols es conserven vores i informes.

Pel que fa a la vaixel·la de taula tant sols es conserva un perfil de Hayes 50B. El llavi està indiferenciat i és de remat recte, lleugerament bisellat cap a l'interior. Tota la peça presenta un vernís de color taronja clar i brillant (Fig. 5, 2). Aquesta peça ocupa tota la segona meitat del segle IV, (Hayes, 1972, 69-73).

A jutjar pel volum de les restes, l'ocupació d'aquest període seria molt minsa, fins i tot podria ser que tant sols s'ocupés en determinats moments d'aquest segle, tot i que el volum de les restes i

la seva àmplia datació no deixen fer aquest tipus d'apreciacions, la cronologia més concreta ve donada per la peça Hayes 50B, que tant sols té vida a la segona meitat del segle IV dC. D'aquesta forma també s'han recuperat alguns exemplars a la veïna vil·la de La Carrova (Garcia, González, Moreno *et alii*, 2004, 245)

A aquests materials potser caldrà afegir alguns dels fragments de vidre que s'estan estudiant, ja que per les seves característiques s'adiuen amb les produccions d'aquests moments tardans. Es tracta de les bases i vores del que semblen unes escudelles. El vidre no és transparent del tot, i té un gruix considerable. En un fragment corresponent a un altre tipus de vas, s'observen multitud de bombolles a la pasta, cosa que mostra un treball menys elaborat.

SEGLE V DC

D'aquest període es conserven poquíssims fragments, tots ells de ceràmica comuna.

Tant sols es conserven dos fragments de gerra, una d'elles sense poder identificar però segurament de la segona meitat del segle V dC. Concretament es conserva part del llavi i el coll d'una possible ampolla.

L'altre fragment si que s'ha identificat, i correspon a una Fullford CF68 del darrer quart del V dC. D'aquesta forma hi ha paral·lels a Mataró datats a meitat d'aquest segle (Macías, 1999, 97, lám. 28). Tot i així aquesta forma no té una datació precisa (Fulford, 1984, 215) Es conserva la vora i el coll de la peça, només un fragment. La vora presenta una petita motllura a la part inferior del llavi, que és de remat recte, lleugerament bisellat cap a l'interior. La superfície exterior de la peça ha estat allisada, mentre que la interior presenta marques de torn (Fig. 5, 1).

Aquest material és l'únic que tenim d'aquest moment. Segurament es tractava ja d'un assentament rural molt pobre, igual que el que es documenta per a aquesta època a Casa Blanca, als voltants de Tortosa (Revilla, 2003, 79-121), on es va excavar un establiment rural molt precari i de reduïdes dimensions construït amb materials reutilitzats.

SEGLE VI DC

Aquest moment tant tardà està representat pel que en resta d'un vas. Es tracta d'un fragment d'un vas amb abocador de procedència eivissenca (Macías, 1999, 54), és a dir un vas de producció bizantina (Fig. 5, 3). Aquest es data a la primera meitat del segle VI dC, ja en plena època visigo-

da. A Tarragona s'han documentat a l'excavació de Vilaroma, on es va documentar un abocador de mitjants del segle V, però amb intrusions del VI (Macías, 1999, 184).

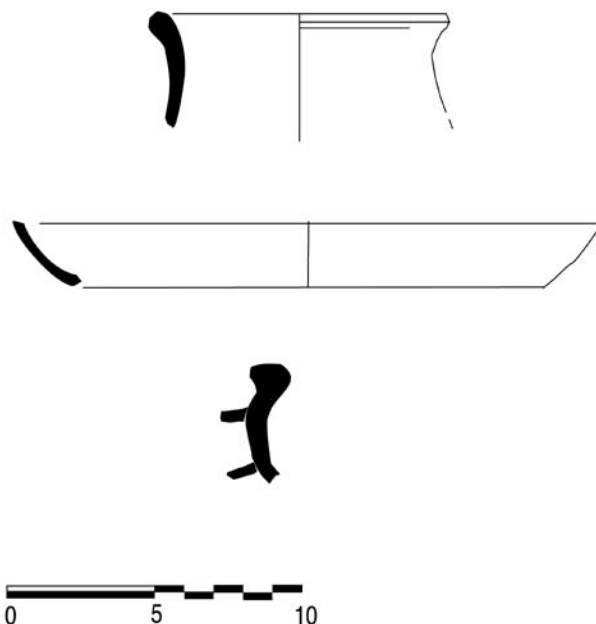

Figura 5. segles IV-V-VI dC.

CONCLUSIONS

De l'estudi d'aquest lot ceràmic es deriven diverses conclusions.

La primera d'aquestes és la ocupació d'un espai, de manera discontinua a jutjar per les evidències ceràmiques de que es disposa, al llarg d'un total de set segles. Aquest fet segurament ve determinat per la important posició geoestratègica del lloc on es troba l'establiment. En aquest indret, prop de la desembocadura del barranc de La Galera, important via de comunicació cap a l'interior del territori des de l'Ebre també es gaudeix d'aigua amb facilitat, tant per la proximitat del riu com per l'existència d'una font natural a escassos metres de l'assentament. A tot això s'ha d'afegir una terra de molta qualitat per al conreu.

Tot sembla indicar que l'assentament podria tenir un inici en època tardorepublicana, concretament a la segona meitat del segle I aC. Aquest fet planteja la possibilitat de que els habitants siguin ibers, iberoromans, o llatins. Aquest continua essent un tema molt controvertit, ja que en el registre arqueològic es fa molt difícil de trobar clars indicadors d'una cosa o de l'altra, i per tant s'haurà de buscar una altra manera per a resoldre aquest dubte. Pels materials recuperats es fa difícil de dir,

ja que tot és ceràmica comuna, encara que amb característiques itàliques, com per exemple les formes i la manca de ceràmica pintada ibèrica típica d'aquesta cultura.

Aquesta primera ocupació sembla que perduraria fins al principat d'August (27 aC-14 dC), ja que és l'últim moment del que es tenen restes mobles, concretament dos fragments d'encensers. A partir dels fragments de parets fines grises catalanes, es podria estirar aquesta ocupació fins al principat de Neró, però no es pot afirmar.

A partir dels Flavis, darrer terç del segle I dC, es documenten ja les típiques ceràmiques africanes de cuina que inundaran el Mediterrani fins a l'antiguitat tardana.

Des d'aquest moment i fins a finals del segle III sembla que hi hauria una ocupació continuada d'aquest establiment.

D'aquesta manera es podria relacionar la presència d'aquest assentament rural amb la concessió de la ciutadania romana a tots els habitants de l'Imperi feta pels Flavis, i amb l'època dels Antonins, un dels moments de més esplendor de l'imperi Romà (Richardson, 1998, 169-187)

A més dels fragments de ceràmica de cuina africana, s'han recuperat algunes formes poc habituals de trobar en els jaciments del Mediterrani occidental. Segurament la presència d'aquestes peces en aquest espai són resultat de dos factors, les estretes relacions que hi ha amb l'Àfrica des del segle II, i la proximitat del riu Ebre. Alguns exemples d'aquestes formes poden ser els bols Hayes 14, forma documentada en altres jaciments de la vall de l'Ebre, i la 17B.

A partir d'aquest moment, segles IV fins a VI, sembla que es produeixen ocupacions de no gaire durada en el temps, tant per la cronologia que ha donat els fragments recuperats, com per les poques peces de cada període.

Així, sembla que aquest jaciment segueix una dinàmica paral·lelitzable a la d'altres assentaments de la zona final de l'Ebre, com per exemple la veïna *villa* de La Carrova, o la de Casa Blanca.

Precisament de l'assentament de La Carrova D. Garcia en proposa una dependència (2000, 167-169). Des del punt de vista de l'ocupació és cert que mostra alguns paral·lelismes, com per exemple l'inici en un moment de finals de la República i la llarga durada en el temps. També pel que fa al conjunt ceràmic, a la *villa* de La Carrova si que s'han documentat ceràmiques d'importació, fins i tot per als períodes en el que sembla que el lloc de Sant Pau està desocupat.

Tot i així, les minses dimensions de l'assentament, i la manca de bens de prestigi, almenys pel

que fa a ceràmiques i metalls, semblen refermar aquesta hipòtesis.

Encara que la gran quantitat de vidre sembla venir a dir el contrari. La manca de ceràmiques sigil·lades es podria explicar per les accions dels furtius, però la presència d'un mínim de deu vasos diferents de vidre, alguns d'ells de molta qualitat tècnica, encara que no plàstica, així com la presència d'un fragment de ceràmica vidriada, fan pensar en un assentament més important. A aquest fet s'hauria d'afegir la troballa de la mola de molí, que podria venir a demostrar una organització econòmica independent d'aquest nucli basada en l'agricultura i la transformació d'algun producte, ja siguin olives o raïm, o fins i tot gra.

També s'ha de tenir present que l'extensió de l'edifici no es coneix tot i que les restes de materials en superfície es limiten a una àrea bastant reduïda.

Aquestes apreciacions sobre les relacions entre els assentaments rurals tant sols es basen en la proximitat i diferències en extensió, a priori, dels mateixos, ja que fins a la data encara no s'ha fet cap estudi de la parcel·lació de l'*ager dertosanensis*.

AGRAÏMENTS

Hem de donar les gràcies a les doctores Mercè Roca, Marisol Madrid, Montserrat Díaz de Avel·laneda, per l'ajuda dispensada en l'estudi d'aquests materials.

També a Maria Mar Villalbí, conservadora del Museu Comarcal del Montsià, i a Àlex Farnós, director del mateix per les facilitats donades durant el període d'estudi. Amb el suport de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

BIBLIOGRAFIA

- CASAS-GENOVER, J., MERINO, J. I SOLER, V. (1993): *Noves aportacions sobre la ceràmica vidriada d'època romana de la vil·la dels Tolegassos (Viladamat, Alt Empordà)* Cypsela X, pp. 129-143. Girona.
- CASAS-GENOVER, J., I SOLER-FUSTÉ, V. (2006): *Las lucernas romanas en el extremo nordeste de la Península Ibérica*. BAR International Series, 1567, Hadrian Books, Oxford.
- CASAS, J., CASTANYER, P., NOLLA, J., TREMOLEDA, J. (2000): *Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana. I. Materials augustals i alto-imperials a les comarques orientals de Girona*. Centre d'Investigacions Arqueològiques, Sèrie Monogràfica, 12, Girona.

- CARTES, A., GOROSTIDI, D. (2009): *Els grafitos del Mas de Sant Pau (Masdenverge, Tarragona)* (en premsa).
- FULFORD, M. G. (1984): *The Avenue du président Habib Bourguida, Salammbô, the pottery and other ceramic objects from the site. Excavations at Carthage: the British Mission*, vol. I, 2, Sheffield.
- GARCÍA, D. (2000): *Noves aportacions al procés de romanització del curs baix del riu Ebre: la comarca del Montsià*. *Empúries*, 52, pp. 137-172. Barcelona.
- GARCÍA, D., GONZÁLEZ, M. A., MORENO, I., REVILLA, V., ROS, A., I VILLALBÍ, M^a. M. (2004-2005): *La vil·la de la Carrova (Amposta, Montsià, Catalunya) i el poblament d'època romana a les terres de l'Ebre*. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 24, pp. 227-269. SIAP. Diputació. Castelló de la Plana.
- HAYES, J. (1972): *Late Roman Pottery*. Oxford.
- LÓPEZ, A. (1981): *Notas para una clasificación de los tipos más frecuentes de la cerámica vidriada romana en Cataluña*. *Ampurias*, 43, pp. 201-215. Barcelona.
- LÓPEZ, A. (1990): *Las cerámicas romanas de paredes finas en Cataluña*. Editorial Pórtico, Zaragoza.
- REVILLA, V. (1993): *Producción cerámica y economía en el Bajo Ebro en época romana. El alfar de l'Aumedina, Tivissa (Tarragona)*. Instrumenta 1, Universitat de Barcelona.
- REVILLA, V. (2003): *Economía i poblament rural al curs inferior de l'Ebre. La vil·la de Casa Blanca (Tortosa)*, Diputació de Tarragona.
- ROCA, M., FERNÁNDEZ, I. (2005): *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*. Universidad de Malaga. CVDAS, 1.
- SANMARTÍ, E. (1978): *La cerámica de barniz negro del poblado de Sant Miquel de Vinebre*, *Butlletí Arqueològic, època V*, Fascs. 141-144, pp. 43-47.
- VEGAS, M. (1973): *Cerámica común romana del Mediterráneo occidental*. Instituto de Arqueología y Prehistoria. Universidad de Barcelona.